

Tomory Zsuzsa

Magyar királyság Európában a VIII. sz. előtt

Norma Lorre Goodrich *Medieval Myths*^[1] (Középkori mondák) című könyvében a jól ismert európai ősrégéket és mondákat népszerűsíti, amint ezt korábban a sumir, egyiptomi, krétai, görög, trójai, perzsiai, afganisztáni, indiai és római mondavilággal tette.

A középkori mondák között tárgyalja Skandinávia *Beowulf*, Wales *Peredur*, Franciaország *Roland*, Ausztria *Sifrit*, Németország *Tannhäuser*, Írország *Cuchulain*, Oroszország *Igor Herceg* és Spanyolország *El Cid* című, s a tudományos érdeklődés középpontjából ki nem hagyható mondáit. Utoljára említtem meg a szerző által ugyan ide rangsorolt *Hungária Bertája* című mondát, melynek létezéséről – tudomásom szerint, s ifjúkori tanulmányaim során – soha szó sem esett. Jelen írásom csupán e monda létezésére hívja fel a figyelmet, mely magyar és általános történelmi szempontból rengeteg eddig figyelembe nem vett tényt vet tudatunk felszínére.

Hungária Bertájának élettörténetét 1270-ben véletlenül találta meg egy korában nagy tiszteletnek örvendő Adenes li Rois nevű belga regős. Neve fordításban *Kicsi Ádám, a regősök királya*. Életművét azért értékelte kora, majd az utókor is nagyra, mivel az általában csak szóban terjedő regéket ő le is írta, ami korában igen ritka jelenségnek számított. Ezen írásai fenn is maradtak az utókor számára, műfajukat tekintve a hősköltemény és szerelmi költészet közötti helyet foglalják el, s legtöbbször Charlemagne korával azonosítják. A Roland szerű hősköltemények általában a nemesség szempontjából írták le környezetüket. Adenes jobban otthon volt a nép, s a sűrű erdők és mezők világában. Verseinek szóbősége, tökéletes rímei szokatlanok e korban. Az általa elmondottakban könnyű szerrel a nyugati világ tündérmeséinek, -- mint például a Csipkerózsika, a Hófehérke – előképét láthatjuk, mondja Lorre. De akadnak költészetében olyan elemek, melyek korukat századokkal előzték meg, s csak a jelen kor lélektan tudományának részei.

Rosa rubicundior

Lilio candidior

Omnibus formosior

Semper in te glorior!

(Rózsánál pirosabb, liliomnál fehérebb, alakot tökéletesebb bárkiénél, mindig benned gyönyörködöm!)

Költészetéből vett e néhány sor nemcsak a Hófehérke meséjét juttatja eszünkbe, de a Hungáriai Berta költeményeknek is szerves része e kép.

Másik állandóan visszatérő képként a rózsára fektet nagy hangsúlyt. Hogy ősidőkben milyen nagy fontosságú volt e virág kitűnik abból is, mondja a könyv írója, hogy a legősibb, s legnagyobb székesegyházak, mint a Chartres-i és a párizsi Notre Dame építészetében a rózsza mindig előkelő helyet kapott. Részben a Szent Szűz tiszteletkörevel hozzák e rózsza-tiszteletet összeköttetésbe, de eredetét korábbi időkben kell keresni, s erre a későbbiekben térek ki.

Maga Adenes véletlen folytán szerzett tudomást e monda létezéséről. A történet röviden ez:

Adenes otthon unatkozván elhatározta, hogy elmegy Párizsba, hogy Szent Denis templomában imádkozhasson. Itt megismerkedett egy Savary nevű szerzetessel, aki meghívta könyvtárába, s megmutatta a Berta hagyományt magába foglaló könyvet. a regőt annyira érdekelte a történet, hogy péntektől keddig ott maradt a szerzetes otthonában, hogy tanulmányozhassa e kötetet. Leírása szerint a történet írójának verselése oly tökéletes volt, hogy nem kerülhetett ki egy egyszerű regős tolla alól. Maga a történet Martel Károly idejével

kezdődik, szent János napjának ünnepén, a rózsák virágzásának idején. A történet szerint amikor Martel fia számára feleséget keresett, minden tanácsadója menyasszonynak a Hungáriai Berta királykisasszonyt javasolta. A gondolatot tett követte, leánykérői Hungáriába mentek, ahol meg is kapták királyuk számára Berta királykisasszony kezét, akinek leírása a fenti költeményrészlettel tökéletesen kifejezhető. Ezen túl még hangsúlyozta gödröcskés arcát, bájos mosolyát, szőke, göndör haját, műveltségét, s jó szíve, kedvessége, szegények iránti gondoskodása volt az idegenek csodálatának központjában.

Történetünk tárgya népmeséink vonulatát követi: Hungária királyának és feleségének egy gyermeke volt, a gyönyörű szép Berta királykisasszony. A királyt Virágnak, feleségét Fehér Virágnak (más szóval: Béla-Virágnak) hívták. Miután a királyi pár fiatalkorában töltött valamennyi időt nyelvtanulás céljából a franciáknál, s meg is kedvelték e népet, leányukat minden habozás nélkül oda is ígérték a francia királynak. Útra indulásakor kísérőként a királynő saját pénzén megváltott idegen szolgálóját, annak leányát és férfitrokonát is Bertával küldte, hogy állandóan vigyázzanak rá. Az idegen szolgáló leánya is gyönyörű volt, sokak szerint Berta mása. A következő rész a Fekete menyasszony ismert története. A gonosz boszorkány saját leányát csempészte a király nászágáiba, Bertát pedig rokonával sűrű erdő közepébe vitette, hogy ott elpusztuljon. A leírás szerint abban az időben ott nemcsak medvék, de még oroszlánok is éltek. Bertán először egy remete könyörült meg, néhány darabka ocsús kenyérdarabot adva neki, majd útbaigazította az erdőben élő, jószívű rendőr és családja házába. Berta el is jutott a házhoz, ahol boldogan fogadták.

Közben a boszorkány leánya az ország kincseit mind magának akarta, keményen adóztatta a szegény népet, s általában gonoszul viselkedett környezetével. De két fiút is szült a királynak, aki ezért megbocsátotta viselkedését.

Végül eljutott Berta királyleány halálának híre Hungáriába, a királynő elment Párizsba, hogy számon kérje a királytól leánya sorsát. A király ekkor döbbsent rá a csalásra, megkereste Bertát, a boszorkányt és férfi rokonát kivégeztette, két fia anyján megkönyörült, fiainak címet, rangot adott, viszont mindhármuknak el kellett hagyniuk a királyi udvart. Ezek után boldogan élt igazi feleségével, Berta királynővel. Berta halálának éve 783.

A rege első olvasásakor már a következő képek ragadják meg az embert:

1. Hungáriának már volt neve 783 előtt.
2. Hungáriának királya is volt 783 előtt.
3. Hungária királyi udvarát a rege kora legműveltebbjének tudja.
4. A Hungáriai Berta regéjét leíró regős korát megelőző verseléssel emlékezett meg róla, feltétlenül magasan művelt embernek kellett lennie.
5. Berta regéjét a nyugat-európai ismert mesék előképének tartják.
6. A rege lélektani tartalma csak a XIX-XX. század Európájában talál esetleg párjára.
7. A rege ősmagyar vonalvezetése és tartalma félreismerhetetlen. A *Fekete menyasszony regéje* csak magyar közvetítéssel került a Kárpát-medencén kívüli területekre, például Olasz (l.: Magyar Adorján *Belraggio e Bianchina* története^[2] és Franciaországba, ahol az átvevőknek fogalmuk sem volt arról, hogy e történetek valójában a csillagos égen játszódnak le. Berta története még ezen is túl mutat: Európa meséi is magyar gyökerekből táplálkoznak.
8. A regében megjelenő rózsatiszteletet nem a Chartres-i, vagy Notre Dam-i építészetben kell keresnünk. E jelkép mély gyökerei a keresztes hadjáratokat jóval megelőző korban gyökereznek. Néhány ezzel kapcsolatos szempont:
  - a. Erdélyi Zsuzsanna által gyűjtött ősi magyar imádságok fehér rózsza Mária kezdetű imái ősemlékeinket szólaltatják meg a liliummal együtt.
  - b. Őseink istentiszteleti helyeként említik a rózsabástyát, melyben rózsapásztorok miséznek, s rózsalányok is vannak jelen.

- c. A rózsza fordított alakja fényt jelent (pl. sárárany = fényes arany), s előkelő helyet kap a Szent Erzsébet legendákban.
  - d. A "rozetta" népi építészetünk szerves része, s innen vándorolt a Kárpát-medencén kívüli vidékre.
9. Berta királykisasszony, a szüleinek neve a B-R szócsoporthoz tartozik, amit Magyar Adorján és avar-magyar nyelvjárásként tárgyal. A B, P, V-R szócsoporthoz tartozik, s anyaggal kapcsolatos szavai fényvel kapcsolatosak, s közeli rokonságban vannak a Palóc B,P,V-L szavakkal (Bar – Béla, Virág – világ, stb.).
Ezen ősvár nyelvi, majd az avar népi csoportban egyesülő avarok embertani jellegzetessége a göndör, szőke haj, s ezt csodálták nyugaton Berta királyasszonyon a legjobban.
10. Legutoljára, de nem legutolsó sorban: Bertának a nyugatitól elütő kedvessége, jósága, tiszta lelke magyar szellemiséget áraszt, s méltó párja szent Erzsébet királyleány legendájának.
11. A legenda Bertát hangsúlyozottan egy gyümölcsfa, vagy vadrózsza rózsaszín virágához hasonlítja. A vadrózsza avarjaink védősáncainak volt része, s bárhol megfordultak, védelmi rendszerük e szokást fenntartotta. Franciaországban utazva, úton-útfélen mára már elvadult rózsasövényekkel találkozhat az ember éppen úgy, mint hazánkban is. Csipkerózsika szép meséje ilyen környezetet tükröz. Nyelvünk az egyedüli, mely a rózsaszín szót a rózsából, illetve annak ősalakját virágzó vadrózsza színéből alkotta.
12. A legenda azt is elmondta, hogy Berta édesanyjának még született egy kislánya, akit Constance-nak nevezett, Berta jötevőjének emlékére, s ő lett Hungária királynője.
13. Idővel Berta királynő lett Charlemagne édesanyja.

Berta királykisasszony legendájának értelmében a Magyar Királyság már a 700-as években nemcsak megalapozott volt, de az európai királyi körök példaképeként számított. Hogy ez valóban így lehessen, századokra visszamenően megalapozott, törvényes államhatalomnak kellett lennie hazánkban. A tényként említett esemény, hogy Constance lett Hungária királynője, a férfi-női örökösödés közötti egyenlőséget, s emelkedett társadalmi rendszer jelenlétét árulja el. Ez ősműveltségünk folyománya, hiszen első elindulásunk nyelve már magába foglalta a *feleség* fogalmát.

Az Árpád-i honfoglalás előtti Hungária és Franciaország közötti kapcsolatok bővebb fényt vethetnek az avarok hirtelen pusztulására is, ami ezek szerint nem hódítás, de „rokonlátogatás” eredménye kellett, hogy legyen, hiszen senki nem akadályozta meg a kincsek alatt roskadó társzekereket kísérő „rokonokat” abban, hogy átlépjék az országhatárt. Az avaroktól elorzott kincsek váltak később Charlemagne és a Római egyház hatalmának alapjává. Az avar kincsek ma is látható csodálatos példánya az Aachen-i dómban levő hatalmas örökmécs csillár, melyet szét kellett vágni ahhoz, hogy be tudják vinni a dómba. Viszont senki nem beszél az avarok hatalmas templomáról, melynek e csillár díszje volt, s arról a műveltségről, mely ezt létrehozta.

Charlemagne koronázási legendája is érdekes adatokat szolgáltat e korról. Népünk azon hite, hogy a Szent Korona önmagától száll az Isten kiválasztottja fejére, a következőképpen elevenedett meg Charlemagne koronázásán: egy püspök a háta mögé settenkedett, s lopta fejére a koronát, mintha Isten tette volna. Lopott legenda és lopott korona, settenkedő koronázás nem hozhatott áldást e király népére.

Farkas Gábor könyvtáros úr segítségével – kinek ezért őszinte hálámat fejezem ki – sikerült megtudnom, hogy Király Ilona *Szent Márton* című műve (Budapest 1929) foglalkozik e korról, s a „nagy lábú Bertával”. Amerikában élve eddig nem sikerült e könyv nyomára

bukkannom. Reméljük, hogy valaki bővebb kutatás tárgyává teszi Berta királylány elfelejtett magyar mondáját, s ennek tükrében átértékeli a nyugat-európai híres legendákat is.

Az 1240-es legenda Bertát “debonnair”-nak nevezi. Későbbi legendái hozzák kapcsolatba a pogány Berchta lúdlábú istennővel. Ugyan ebből a korból hozzák kapcsolatba -- a magyar népmesékből jól ismert -- aranyat fonó királykisasszony alakjával.

A Pallas Nagy Lexicon

alanti, Bertával kapcsolatos bejegyzései között figyelmünkbe ajánlom a következőket:

- a. 2. pont: “...**vagy valamely magyar királynak a leánya...**”
- b. Az 1. pontban említett Kent folyónevei a legősibb magyar nyelvi rétegeket őrzik.
- c. Az említett ófelnevet Berchta, Perahta nevek ősvár fénnyel kapcsolatos értelme az átvétel idején még ismert volt, s e szerint magyarították.

Berta

(ófelnevet: Berchta, Perahta a. m. a fénylő), több középkori félig-meddig mondai nőnek neve. E néven ismeretesek még:

1. B., Szent (Edithberga), Charitbert frank király és Ingoberga leánya, 560-ban Ethelbert, Kent királyának neje lett. Férjét és alattvalóit a keresztény vallásra térítette, amiért az egyház szentté avatta. Emléknapja: jul. 4.

2. B. (Bertrada, Berthe au grand pied, a nagylábú B., a fonó B.), Nagy Károly mondakörében Charibert laoni grófnak vagy valamely magyar királynak leánya, Kis Pipin neje. Franciaországba való utazásakor gonosz kísérője a megvesztegetett szolgáknak adja át, megöletés végett, saját leányát pedig összeházasítja Pipinnel. A király egy vadászat alkalmával fölfedezi a valódi B.-t és nőül veszi. E házasságból született Nagy Károly. Így a mese, mely pogány Berchtára, a hattyú- vagy lúdlábú istennőre emlékeztetett. Francia és burgundi templomok még ma is látható a Peine Pédauque (a. m. Regina pedi aucoe) kőszobra. Számos költemény is emlékszik meg róla. Ő reá vonatkoznak e közmondások: Al tempo que B. filava, Die Zeit ist hin, wo B. spann, Ce n' est plus le temps ou Berthe filait, melyek az arany kor letűntét sajnálják. V. ö.: Simrock B., Die Spinnerin (Frankf. 1855). V. ö. Bertha 5.

*

(Megjelent: Magyarságtudományi Értesítő, 2002. évi 13.sz. 37.old.)

***

<http://www.magtudin.org/M.%20Kiralysag.htm>